

Kim Salomon

Pluralismens grænser. Et studie i forklaringer på dansk-tyske konflikter i Slesvig.

I

Som samfundsborger har historikeren en ideologi som nødvendigvis må give sig til kende i forskningen – implicit eller eksplicit – afhængigt af ambitionerne. Historien er uadskillig fra historikeren, som det hedder i et velkendt citat.

I historieforskningen betragtes objektivitet som uopnåeligt. Men sigtet skal være indstillet på objektivitet. Forskeren bør bestræbe sig på at være upartisk. Samtidig erkendes værdiforestillingernes betydning. To forskere med den ambition at være upartisk kan ved studiet af samme objekt komme frem till uforenelige forklaringer på grund af forskellige udgangspunkter, forskellige værdiforestillinger.

I pluralismens tegn accepteres forskellige forklaringer så længe de kan føres tilbage til værdiforestillinger, der ligger udenfor det snævert faglige miljø. Men er en sådan holdning acceptabel? Kan forskellige forklaringer være lige gode? Er det ikke nødvendigt at sætte en grænse for, hvor uforenelige forklaringer der kan accepteres?

Med udgangspunkt i historieskrivningen om Slesvig er en af hensigterne med denne undersøgelse at argumentere for, at visse forklaringer er viden-skabsteoretisk “rigtigere” og “rimeligere” end andre. At valget er faldet på Slesvig for at illustrere denne problematik eller rettere sagt på historieskrivningen om Slesvig, på forklaringerne på forholdet mellem Danmark og Tyskland, har flere årsager.

For det første er hensigten at analysere historieskrivningen på et centralt område i dansk historie. For det andet er historieskrivningen om Slesvig et udmærket eksempel på værdiforestillingernes betydning i forskningsprocessen. Forskellige nationale tilhørsforhold har sat deres præg på forklaringerne. Men skellet går ikke kun mellem forskellige nationale forklaringer. Også mellem nationale forklaringer på den ene side og sociale og økonomiske på den anden side går et skel, et skel som kan føres tilbage til værdiforestillingerne. Tillige er værdiforestillingerne i historieskrivningen om Slesvig ikke skjulte. Visse hændelser og udviklinger appellerer i højere grad end andre til forskerens

stillingtagen, til forskerens følelser. Det gælder fx. konflikter mellem nationer eller samfundsgrupper. Forholdet mellem Danmark og Tyskland er, hvad det slesvigske spørgsmål angår, kantet med konflikter. Værdiforestillingerne udenfor det snævert faglige miljø træder derfor tydeligt frem i denne historie-forskning.

Begrebet konflikt har i hverdags sproget flere forskellige betydninger. Det kan være en verbal konflikt fx. mundhuggeri eller skænderi, det kan være en økonomisk konflikt fx. lock-out, strejke eller boykot, eller det kan være en fysisk konflikt fx. krig. At der råder konflikt mellem to parter betyder derfor nødvendigvis heller ikke, at der foregår kamphandlinger. Det kan blot dreje sig om fjendtlige holdninger mellem parterne, der giver sig udtryk i verbale uoverensstemmelser. Definitionen på konflikt udgår fra, at mindst to parter har uforenelige interesser.

Hvad gælder forholdet mellem Danmark og Tyskland i det slesvigske spørgsmål, kan man fra midten af 1800-tallet og 100 år fremad tale om en permanent konflikt med varierende intensitet, en konflikt som i visse situationer førte til kamphandlinger. Konfliktobjektet var Slesvig. Begge stater gjorde territoriale krav på området, krav som var modstridende. Befolkningen i landsdelen var ligeledes splittet. Nogle ønskede samhørighed med Danmark, andre med Tyskland.

Da hensigten er at analysere værdiforestillingernes betydning for forklaringer på konflikter, er det af arbejdsmæssige grunde fuldt ud muligt at begrænse undersøgelsen til blot at omfatte nogle enkelte konflikter, uden at det får principielle konsekvenser for problemstillingen.

I 811 blev Ejderen fastlagt som grænse mellem Karl den Stores magtområde og den danske konges rige. Senere blev Slesvig – området fra Ejderen i syd til Kongeåen i nord – udskilt som et selvstændigt hertugdømme. I midten på 1500-tallet fik de holstenske grever en stærk magtposition i Slesvig og sikrede sig forbindelsen mellem de to hertugdømmer Slesvig og Holsten. Forholdet mellem Danmark på den ene side og Slesvig og Holsten på den anden kunne lignede en personalunion.

I de følgende århundreder blev hertugdømmernes fællesstyre forsømt. Modsætningerne mellem den danske konge og hertugen af Gottorp hørte til dagsordenen. Ved den store nordiske krig i begyndelsen på 1700-tallet blev dele af Slesvig inddraget under Danmark. I administrativ henseende skete der imidlertid ingen større forandring. Hertugdømmernes særstilling på det skattemæssige, juridiske og forvaltningsmæssige område forblev intakt. De dannede en helstøbt økonomisk region mellem Kongeåen i nord og Elben i syd.

I kølvandet på napoleonskrigene voksede nationalismen frem. Rundt om i Europa fremførte forskellige befolkningsgrupper krav på oprettelse af nationalstater. Således blev Holsten i 1815 medlem af Det tyske Forbund, mens Slesvig kom til at stå udenfor. Adskillige i både Slesvig og Holsten ønskede imidlertid en fælles forfatning og Slesvigs optagelse i Det tyske Forbund.

I Danmark var der ikke interesse for en nærmere tilknytning mellem de to hertugdømmer. Derimod ønskede man en fælles forfatning for Danmark og Slesvig.

Med den europæiske revolutionsbevægelse i 1848 tilspidsedes de nationale og politiske forhold i det danske monarki. Man antog med de nationalliberale i spidsen en fælles forfatning for Danmark og Slesvig. Næsten samtidig udløstes en slesvig-holstensk opstand. Ledelsen af denne opstand krævede en nærmere tilknytning til Tyskland og de nationale modsætninger tilspidsedes dermed for alvor. Mellem parternes krav "Danmark til Ejderen" og "Slesvig-Holsten til Kongeåen" syntes intet kompromis muligt, og udgangen blev en væbnet konflikt.

Først i 1852 nåede parterne til en overenskomst. Slesvig måtte ikke inkorporeres i Danmark og ikke knyttes nærmere Kongeriget end Holsten. Dermed var det sat en hindring for en fælles dansk-slesvigsk forfatning. Danmark gennemførte imidlertid de såkaldte sprogsreskripter, der bl a betød, at skolesproget i dele af Slesvig skulle være dansk. Disse reskripter vakte antidanske reaktioner i Tyskland og blandt den tysksindede del af befolkningen i hertugdømmerne. Modsætningerne mellem de nationale grupper i hertugdømmerne voksede, og den politiske situation tilspidsedes. I 1863 forsøgte den danske regering at løse problemet, idet man gav Slesvig en særstilling i Kongeriget, hvilket imidlertid ikke var i overensstemmelse med overenskomsten fra 1852. Og da en dansk-slesvigsk fællesforfatning senere underskrevdes, vakte det voldsomme protester i Tyskland. Preussen krævede tilbagekaldelse af denne fællesforfatning, hvilket Danmark nægtede at gå med til. Resultatet blev en ny krig i 1864, hvor Preussen og Østrig efter kort tid stod som sejrherre. Grænsen mellem Danmark og Tyskland blev flyttet mod nord, til Kongeåen.

I 1866 underskrev Østrig og Preussen en fredstraktat, som tillige berørte Slesvig-Holsten. I denne traktat indførtes en paragraf 5 med følgende ordlyd: "befolkningen i de nordlige distrikter af Slesvig skal afstås til Danmark, når de ved en fri afstemning tilkendegiver ønsket om at blive forenet med Danmark." Adskillige år frem i tiden kom denne paragraf at bestemme danskhedens politik. Den indgav håb om en genforening med Danmark. Preussen viste imidlertid ingen interesse for at opfylde paragraffen, og i 1879 blev den ophævet. Dermed fandtes der ikke længere noget formelt retsgrundlag for at kræve Slesvig tilbage til Danmark. Men den dansksindede befolkning accepterede ingenlunde det tyske herredømme. Særligt skæbnesvangert for forholdet mellem de to folk blev den preussiske sprogpolitik, der kulminerede omkring århundredeskiftet.

Efter den første verdenskrig aktualiseredes kravet om Slesvigs indlemmelse i Kongeriget. En folkeafstemning afholdtes i 2/3 af landsdelen. I Nordslesvig blev der majoritet for Danmark, hvorved denne del af Slesvig kunne indlemmes i Kongeriget.

Søgelyset er i denne sammenhæng rettet mod tre centrale konfliktsituationer,

i 1848, i 1864 og i 1920. De to førstnævnte førte til kamphandlinger, den sidste løstes på en fredelig måde. Undersøgelsen er koncentreret om disse tre konfliktsituationer eller rettere sagt om danske og tyske historikers forklaringer på disse konflikter.

Valget af konflikterne i 1848, i 1864 og i 1920 er på ingen måde tilfældigt. Tværtimod repræsenterer de tre årstal vigtige milepæle i Slesvigs historie, ja de vigtigste i de sidste par hundrede år. Endvidere bør det understreges, at det interessante i denne sammenhæng er *forklaringer* på konflikter, ikke beskrivelser. I de faktorer en historiker medtager og de faktorer han eller hun udelader ved beskrivelser af en konflikt, er det ganske vist muligt af aflæse de bagvedliggende værdiforestillinger. En sådan analyse kræver imidlertid en omfattende granskning, som desuden bliver ganske usikker. Beskrivelser af konflikter er derfor kun medtaget undtagelsesvis.

Historikerens holdning til analysen af konflikterne kan aflæses gennem de spørgsmål han eller hun stiller til materialet. Hvad gælder konflikten i 1864 kan en historiker spørge: *Hvordan* udbrød krigen? Hvordan udvikledes den? Det gælder da om i forskellige led at beskrive tyske fremrykninger, danske tilbagetog etc. "Politikens Danmarks-historie" indeholder denne type af konfliktbilleder med detaljerede beskrivelser af, hvordan det skete, men ikke hvorfor.¹

Et andet spørgsmål, som kan stilles til materialet, er *hvornår*. Hvornår udbrød krigen (år, måned, dag og gerne klokkeslet)? Hvornår trak danskerne sig tilbage fra Dybbøl etc? Disse typer af indfaldsvinkler er rigt repræsenteret i historieskrivningen om dansk-tyske forhold, men forklarer ikke konflikterne.

Interessant i denne sammenhæng er de fremstillinger som – direkte eller indirekte – stiller dybereliggende spørgsmål til materialet. *Hvad* var det for en konflikt? Var det national konflikt? *Hvorfor* opstod der en konflikt? Var det nationale modsætninger? Havde de sociale og økonomiske faktorer betydning? *Hvem* var skyld i at konflikten udbrød? Undersøgelsen er koncentreret om fremstillinger, der indeholder denne type af problemstillinger og som dermed forsøger at forklare konflikterne.

Adskillige historieskrivere har forsøgt forklare konflikterne mellem Danmark og Tyskland i det slesvigske spørgsmål. I avisartikler, tidskriftsartikler, skolebøger, erindringer og propagandaskrifter har de redegjort for, hvorfor konflikterne opstod, hvad det var for konflikter. Hensigten har ikke sjældent været af national karakter, at retfærdiggøre deres eget folks ageren. Nationale værdiforestillinger havde frit spillerum. Sigtet var ikke videnskabeligt, men at skabe opinion. Og i den henseende havde de fremgang.

Udgangspunktet for denne undersøgelse er imidlertid historieskrivning i en snævre betydning. Det drejer sig om specialistundersøgelser med en videnskabelig status. Ganske vist havde denne type af historievitenskaber ikke altid stor gennemslagskraft i befolkningen, men med sin videnskabelige autoritet må den anses grundlæggende for tilvejebringelse af kundskaber om udviklingen i Slesvig.

Den videnskabelige litteratur, som undersøgelsen bygger på, er således ej tilfældigt valgt. De anvendte udvalgs-kriterier – fremstillinger der forklarer de tre aktuelle konflikter og samtidig har en videnskabelig status – reducerer imidlertid antallet relevante afhandlinger.

I perioden mellem de to verdenskrige er der stort set ikke skrevet nogen afhandling, som opfylder de aktuelle kriterier, hvilket gør det frugtbart at arbejde med den anden verdenskrig som tidsskel for at kunne afgrænse den nyere historieskrivning. Hensigten er imidlertid ikke at præsentere en traditionel historiografisk undersøgelse. Hvorvidt afhandlingerne er skrevet efter den danske sejr i 1848 års konflikt, efter den tyske sejr i 1864 eller efter folkeafstemningen i 1920 er i denne sammenhæng af mindre betydning. Ej heller er det interessant, hvorvidt forfatterne forsøger forsvare specielle lokale eller regionale synspunkter. Forskellige kildekritiske metoder og verifikations-systemer lades også derhen. Centralt er derimod, hvilke værdiforestillinger udenfor det snævert faglige miljø, der findes i disse forklaringer og deres betydning. Værdiforestillingerne kan aflæses i forskerens holdning til objektivitetsproblemet, til de drivkræfter i historien som han eller hun lægger vægt på.

De vigtigste historikere i denne sammenhæng, vigtige ikke kun fordi de skrev om Slesvig, men også fordi de af deres samtid betragtedes som fremtrædende historikere, er følgende: Professor *Johann Gustav von Droysen* (1808–1884) var bl a virksom i Kiel. Tilsammen med Samwer skrev han en afhandling om forholdet mellem Slesvig-Holsten og Danmark. Professor *Heinrich von Sybel* (1817–1895) var virksom i Marburg og skrev et stort værk om det tyske rige og Wilhelm den I, hvori han bl a forsøgte forklare nogle af de aktuelle konflikter. *Alexander Scharff* – professor i Kiel i en periode efter anden verdenskrig – har skrevet flere mindre videnskabelige artikler, hvor han koncentrerer sig om konflikterne i det dansk-tyske grænseområde. Professor *C. F. Allen* (1811–1871) var virksom i København og har frem for alt i afhandlingen om det danske sprogs udvikling i Slesvig lagt synspunkter frem om modsætningsforholdet mellem dansk og tysk. Rigsarkivar *A. D. Jørgensen* (1840–1897) har i flere værker redegjort for årsagerne til konflikterne. Aktuelt i denne forbindelse er et afsnit i “Danmarks Riges Historie” samt nogle mindre artikler. *Troels Fink* – professor i Århus i en periode efter anden verdenskrig – har i adskillige afhandlinger behandlet Slesvigs historie. Et par af hans værker er aktuelle i denne undersøgelse.

Det første led i undersøgelsen er en analyse af konfliktforklaringerne med nationale fortegn, konfliktforklaringer hvor den nationale faktor oftest betragtes om drivkraften i historien. Disse sammenlignes med andre forklaringer, som tager udgangspunkt i et bredere perspektiv, i andre værdiforestillinger. Derefter diskuteres valget mellem forskellige forklaringer, mellem forskellige værdiforestillinger.

II

Allerede i 1850 udkom der i Tyskland en bog om forholdet mellem Slesvig-Holsten og Danmark skrevet af Droysen og Samwer. Den udkom inden konflikten var løst, og man kan derfor mistænke, at forfatterne ikke have nået at få afstand til begivenhederne. De påpeger da også, at de ganske vist ønskede at skrive uden bitterhed, men erkender samtidig, at med tanke på danskernes adfærd kunne det volde problemer.²

Ifølge deres opfattelse ønskede slesvigerne i den nordlige del ikke en nærmere forbindelse med Danmark. Det gjorde danskerne derimod, og de anså sig ikke behøve at tage hensyn til gamle aftaler. Da overkommandoen i Slesvig-Holsten var parat til at underskrive en preliminær fred, gennemførte danskerne et blodigt overfald, som en hævnaktion for tidligere nederlag.³

Droysen og Samwer er således ikke i tvivl om, hvorfor der opstod konflikt, og hvem som var den skyldige. Det var en national konflikt forårsaget af Danmark.

Selvfølgelig vakte deres bog vrede og bitterhed i danske kredse. Paludan-Müller – dansk historieprofessor – gik til modangreb og anklagede Droysen og Samwer for at være partiske. De udnyttede bevidst tendentiøst materiale. Men hvad som frem for alt gjorde bogen partisk ifølge den danske professor, var forfatternes grundanskelse. Slesvig og Holsten betragtede de som selvstændige stater, mens Paludan-Müller betonede deres tilknytning til Danmark.⁴

Nogle år senere udkom der en anden tysk fremstilling af Slesvig-Holstens nyeste historie, skrevet af Theodor Hermann og Johann Lüders. De så etableringen af den provisoriske regering i Slesvig-Holsten på baggrund af et rent nationalistisk oprør. I deres øjne var hertugdømmernes gamle ret blevet krænket og tilintetgjort af den danske konge. Den slesvig-holstenske regering forsøgte blot at forsvare fædrelandets grænser mod truslen fra danskerne. Oprøret i Slesvig-Holsten var derfor ingen revolution eller opstand, men en kamp som en nation førte for sin eksistens.⁵

Hermann og Lüders så konflikten i et nationalt perspektiv. I deres øjne var Danmark, eller rettere sagt den danske konge, årsag til modsætningerne. Danmark ville krig, og hertugdømmerne havde blot "samlet den tilkastede handske op".⁶

En af 1800-tallets mest fremtrædende tyske historikere, Heinrich von Sybel, så i en afhandling fra 1890 modsætningsforholdet mellem Danmark og hertugdømmerne som et rets- og forfatningsspørgsmål. Det var den magtbegærlige danske konge, som forsøgte at undertrykke landsdelen. Den danske erobringsslyst og kravet om en fordansking af det tyske Slesvig vakte den tyske nationalisme til live. Det var en national konflikt forårsaget af Danmark,⁷ eller som det hed i en anden historisk fremstilling fra samme tid: – Kampen om Slesvig var for det første en kamp for at redde den af danskerne undertrykte tyske nationalitet, for det andet en kamp for at genoprette hertugdømmernes uafhængighed af Danmark.⁸

Mens de tyske fremstillinger udgår fra, at hertugdømmerne var selvstændige med en naturlig tilknytning til Tyskland, er udgangspunktet i de danske fremstillinger, at disse hertugdømmer – i hvert fald dele af dem – var danske og tilhørte Danmark.

C F Allen mente i sit store værk fra 1858, at Slien dannede det sande og naturlige skel mellem dansk og tysk. Han anså, at Danmark havde ret til landsdelen, hvilket ikke mindst fremgår af følgende citat: ”Tusinder af kække danskere offrede liv og blod for den gamle grænsevolds forsvar. Kampene hvilede ikke før sydens fjendske stammer var vist tilbage til deres hjem.”⁹

A D Jørgensen gav nogle årtier senere udtryk for samme opfattelse. Han påpegede, at den danske konge havde retten på sin side, da han i 1848 udtalte, at Slesvig-Holsten var uopløseligt forbundet med Danmark. Det slesvig-holstenske oprør i 1848, der førte til dannelsen af den provisoriske regering, var et troskabsbrud, et utvetydigt oprør uden undskyldning. Jørgensen var ikke i tvivl om, at årsagen til stridighederne lå hos tyskerne. Ej heller var han i tvivl om den nationale faktors afgørende betydning for konfliktudviklingen. At kongen blev modtaget med jubel, hvor han end kom frem i Nordslesvig, så Jørgensen som et levende udtryk for al den harme, oprøret havde vakt, al den kærlighed det truede fædreland havde kaldt til live. “Den rige og skønne begejstring for de nationale ideer slog pludselig ud i lys lue og tændte alle hjerter. Intet offer syntes for tungt, når det gjaldt om at redde den nationale ære”.¹⁰

Den danske historiker og statsminister, Niels Neergaard, er i sit store værk “Under Junigrundloven” heller ikke i tvivl om, hvor skylden til 1848 års konflikt ligger, selv om han udtrykker sig noget forsigtigere. Han afviser, at det var den bratte sønderrivelse af forbindelserne mellem hertugdømmerne, som fremkaldte oprøret i Slesvig. Disse oprørere ville ikke nøjes med mindre end en slesvigsk-holstensk forfatning, og dette krav resulterede i store ejerdanske demonstrationer i København. Neergaard mener derfor, at oprøret i Slesvig-Holsten var kommet også uden de politiske aktioner i København.¹¹

Betragter vi de historiske fremstillinger af konflikten i 1848 skrevet efter anden verdenskrig, er billedet noget anderledes. De er ikke så kategoriske, alt er ikke sort eller hvidt. Men de grundlæggende forskelle mellem danske og tyske fremstillinger er dog stadig iøjnefaldende.

Den danske historiker Holger Hjelholt mener således, at mennesker har en forunderlig evne til at bortforklare indgåede forpligtelser, ja til at få disse til at betyde det modsatte af, hvad de siger. Denne evne synes Hjelholt, at slesvig-holstenerne i eminent grad har siddet inde med. Den slesvig-holstenske propaganda og polemik var hyklerisk og forløjet. Slesvig-holstenerne kunne eller ville ikke erkende, at Slesvig var en gammel dansk landsdel med en endnu overvejende dansk-talende befolkning. For dem var det – skulle det være – et tysk hertugdømme.¹²

Den tyske historieprofessor Alexander Scharff fremholder, at den historiske

ret var både danskernes og tyskerne våben i kampen. Scharff mener dog ikke, at man skal ligestille de to parter krav om historisk ret i 1848. Slesvig-holsternes historiebillende svarede mere til virkeligheden end danskernes. Ejderdanskernes krav skal ses som et retsbrud og et forsøg på undertrykkelse. Deres historieopfattelse var uforenelig med den nationalpolitiske virkelighed.¹³

III

For at forklare konflikten i 1864 tager forfatterne ofte udgangspunkt i den forrige konflikt og den efterfølgende udvikling. C F Allen påpegede i sin afhandling fra 1858, at den danske regering ved ordningen af sprogforholdene i halvtredserne var gået frem med mådehold, som grænsede til det uretfærdige imod det danske. Den danske regering kunne ikke gøre mindre end den gjorde, da den gennemførte sprogreformen. Allen afviste derfor tyske klager over, at den danske regering var gået for vidt. At der opstod problemer i forbindelse med inførelsen af det danske sprog i landsdelen efter 1850 beroede på, at bønderne var vant til at tale tysk, selv om deres modersmål var dansk. Årsagen til modsætningerne mellem dansk og tysk skyldes derfor ikke den danske politik, men derimod tyskernes ageren. Den tyske presse ophidsede dagligt stemningen i Slesvig. Det var Tyskland, som larmede og truede og ikke ville tåle, at danskerne beskyttede deres egenart.¹⁴

25 år senere skrev A D Jørgensen ligeledes, at det var den tyske regering, som bevidst forsøgte at holde såret åbent efter 1848. Og selv om kun en deling af Slesvig kunne bringe den nationale kamp til endelig afslutning, var denne løsning næppe aktuel for danskerne. "En opgivelse af rigets tusendårige grænse uden sværdslag, en opgivelse af Ejderen, Slesvig og Dannevirke efter en helt modsigende kamp, hørte nær nok til umulighederne."¹⁵

Heinrich von Sybel så imidlertid situationen fra en anden synsvinkel. Han hævdede, at da de danske tropper besatte Slesvig i 1850, oprettede de et "Schrecken-regiment". Slesvig og delvis Holsten kom til at lide under tyranniske forhold. Den forfatningsmæssige frihed og retssikkerhed, der rådede i Danmark, kunne ikke sammenlignes med de forhold, danskerne skabte i Slesvig.¹⁶

Antallet relevante fremstillinger, som behandler konflikten i 1864, er yderst begrænset, og det er derfor umuligt at gennemføre en dybtgående analyse med udgangspunkt i denne konflikt. Forskellen mellem dansk og tysk gør sig imidlertid tydeligt gældende.

I 1954 konstaterer Scharff, at historikere stort set er enige om, at ansvaret for 1864 lå hos den ejderdanske regering i København og i den ejderdanske politik. Danmark havde i 1850 opnået sit mål at underkaste sig landsdelen, men holdt ikke sine løfter om ligestilling mellem danskere og tyskere. Ad administrativ vej forsøgte Danmark at oprette et Ejderdanmark. Men den danske politik var et fuldstændigt fejlgreb. Befolkningen ønskede ikke at komme ind under det danske sprog. Det faktum, at Danmark ikke holdt sine forpligtelser, fik Bismarck til at gribe ind for at løse det slesvigske spørgsmål.¹⁷

Den danske historiker Troels Fink lægger i sin undersøgelse udarbejdet ti år tidligere imidlertid ikke ansvaret for konflikten på den danske regering. Derimod påpeger han, at hertugdømmernes sag var uhyre populær i Tyskland, og at det ikke kostede Tyskland noget at imødekomme denne sympati ved at øve tryk på Danmark. Den danske regerings handlen skal ifølge Fink forstås ud fra denne situation.¹⁸

IV

Årsagerne til konflikten 1918–1920, eller udviklingen der førte frem til denne, er historikerne ikke heller enige om.

Den danske historiker M Mackeprang påpeger i sin afhandling fra 1909, at den danske slesvigpolitik i perioden 1850–1864 ganske vist ikke er uangribelig, men at den uret, der efter 1864 blev øvet mod Nordslesvig, er så mangefold større. Hele den tyske kampmåde var fra første færd præget af den samme hadskhed, den samme krig på kniven, der stadigt senere har kendetegnet dens virksomhed.¹⁹

Mackeprangs beskrivelse fik selvfølgelig ikke lov at stå uimodsagt. En tysk historieprofessor, E Daenell, påpegede, at Mackeprangs udgangspunkt var: – hvad danskerne gør er altid rigtigt, hvad tyskerne gør altid forkert. Det var altså ikke den objektive fremstilling, som den gav sig ud for, hævdede Daenell. Mackeprangs grundlæggende holdning var fejlagtig. Det var uret at kræve Slesvigs indlemmelse i Danmark på baggrund af § 5. Artiklen var en del af en overenskomst mellem Preussen og Østrig. Hverken Danmark eller Frankrig, men kun Østrig, kunne kræve en folkeafstemning. Daenell mente ligeledes, at Mackeprangs billede af den nationale udvikling var ufuldstændigt, fordi denne ikke berørte den sociale og økonomiske mobilisering af danskerne i landsdelen.²⁰

De nyere forklaringer på konflikten i 1920 står måske ikke lige skarpt overfor hinanden som Mackeprangs og Daenells, men der er alligevel kontraster.

Jens Engberg mener, at sammenligner man det danske styre efter 1850 med det tyske efter 1864, kan der næppe være nogen tvivl om, at det danske har været mildere end det tyske.²¹ Selv om der er anledning at nære tillid til Engbergs udsagn, anskuer tyske forskere ikke problemet på samme måde. Scharff mener ganske vist ikke, at den preussiske politik i Nordslesvig var positiv. Den forhindrede en ordning af folkespørgsmålet og forgiftede forholdet mellem Danmark og Tyskland. Men hvorvidt den tyske politik var værre end den danske ser han ikke som et interessant spørgsmål. Scharff mener heller ikke, at § 5 skal ses som en preussisk forpligtelse overfor Danmark. Og selv om han erkender, at den dansk-tyske grænse i 1920 for første gang blev fastlagt ud fra folkets selvbestemmelsesret, understreger han, at tidspunktet var ugunstigt for Tyskland. Det nederlagsramte og forpinte tyske rige var intet attraktivt valg. Desuden var vilkårene for afstemningen, som sejrsmagterne havde fastlagt, særdeles ufordelagtige for Tyskland.²²

Troels Fink diskuterer ikke disse problemer i forbindelse med folkeafstemningen. Derimod viser han stor forståelse for den danske holdning, hvilket ikke mindst fremgår af følgende citat hentet fra "Rids af Sønderjyllands Politik", som udkom under anden verdenskrig:

"Danskhedens resultatrige forsvarskamp mellem 1864–1914 er en af de store bedrifter i nordisk historie; den evne til at forvalte sin aandelige husholdning selv, som befolkningen lagde for dagen, fylder en eftertid med den mest levende beundring. For det danske folk som helhed havde dette kulturelle værn den største betydning, men sønderjyderne følte sig ikke i første række som en høfde, der ragede ud fra den danske strand og brød de kraftige bølger fra syd. Kampen var først og fremmest en retskamp, der blev baaret af følelsen af krænket ret. Denne følelse gaar gennem historien som en rød traad lige fra 1864. . . .

Man erklærede sig villig til at give staten, hvad statens var, men man krævede saa retten til at leve sit personlige liv under eget ansvar. Det var den mest elementære menneskeret, kampen stod om, retten til at leve i overensstemmelse med det inderste i sit eget væsen."²³

V

I de fleste af forklaringerne på konflikterne mellem Danmark og Tyskland, tegnes billedet af en verden, hvor helte er helte og skurke er skurke. Den ene part har altid ret og modstanderen altid uret.

Et centralt tema for forfatterne er skyldsspørgsmålet. Hvem forårsagede konflikten? Hvem havde ret? Svarene er afhængige af forfatternes nationale tilhørsforhold. De identificerer sig med den ene part i konflikten og lægger skylden på modparten. Denne tendens er dog mere markeret i de ældre fremstillinger, skrevet før anden verdenskrig, end i de nyere.

Udgangspunktet for analysen er bevidstheden om forskerens aktive rolle i forskningsprocessen. Deres bagvedliggende værdiforestillinger har en afgørende betydning ved valget af problem, metode og teori og dermed også på forskningsresultatet. De nærmer sig fortiden med problemstillinger, hvis udspring har en mere eller mindre sammenhæng med deres samtid og oplevelsen af den. Forskeren er således subjekt i betydningen agerende, aktivt reflekterende og objekt i betydningen påvirket af sine omgivelser. Han eller hun er under indflydelse af strømninger, der dels kommer fra det snævert faglige miljø og dels udefra.²⁴

For at kunne analysere forklaringerne på konflikterne, er det vigtigt at anvende en historiografisk fremgangsmåde, der kan belyse den videnskabelige argumentation såvel som de bagvedliggende værdiforestillinger.

I en afhandling om dansk historieskrivning i det 20. århundrede udvikler Jens Henrik Tiemroth tre analytiske begreber – videnskabssyn, historiesyn og virkelighedssyn – der er centrale for at forstå den historievidenskabelige forskningsproces. Ved at udnytte disse tre begreber er det muligt at systematisere de sammenhænge, som historikere arbejder med ved forklaring på

konflikter, og kriterierne for, hvad der er videnskab samt værdiforestillingernes indflydelse.

Videnskabssynet omfatter de filosofiske problemer om objektivitet og sandhed. Endvidere indeholder det grundsynspunkter om metoder med hensyn til kildebehandling, teoridannelse osv. *Historiesynet* består af de snævert faglige elementer. Det omfatter således de sammenhænge i fortiden, som er genstand for forskerens daglige arbejde, dvs de kræfter som han eller hun finder er de drivende i landets og folkets historie. *Virkelighedssynet* udgør elementer, som Tiemroth kalder verdensopfattelse, samfundsopfattelse og menneskesyn.²⁵

Videnskabssyn, historiesyn og virkelighedssyn er tre begreber, der ganske vist hænger tæt sammen, men påvirker forskningsprocessen i forskellige led. Det er derfor frugtbart analytisk at holde dem adskilt. Frem for alt retter de søgelyset på tre i denne sammenhæng centrale dele i forskningsprocessen, den historiske drivkraft (historiesynet), objektivitetsproblemet (videnskabssynet) og forholdet til den nuværende og fremtidige virkelighed (virkelighedssynet).

Forfatternes historiesyn i de præsenterede fremstillinger er ganske identiske, hvad enten de er danske eller tyske, hvad enten fremstillingerne er af ældre eller nyere datum. Ideerne – i dette tilfælde nationalismen – anses være drivkraften i historien, årsagen til konflikterne mellem Danmark og Tyskland. Forklaringerne søges i de nationale faktorer, i et idealistisk grundsyn. Dette syn – folkeånden som historiens drivkraft – bygger implicit på en opfattelse af ideernes centrale rolle i historien. Et eksempel på dette er P. Lauridsen, som i “Da Sønderjylland Vaagnede” bl a skriver følgende: “Ingen national vækkelse er begyndt med svagere kræfter end den sønderjyske. Til at begynde med talte kun en stuelærd og et par jævne haderslevske borgere med den nye ånds ildtunger, og dog fór denne ånd i det følgende tiår hen over landet og genrejste folket.”²⁶

Mens der således er stor enighed om, hvilke faktorer der satte det afgørende præg på det historiske forløb, er billedet ikke så entydigt, når det gælder videnskabssynet, dvs objektivitetsproblemet. Set over en tidsaksel er der en forskel. I de ældre fremstillinger lægger forfatterne meget sjældent skjul på deres opfattelser, men tager tværtimod national stilling og anklager modparten for at være skyld i konflikten. I de nyere fremstillinger – skrevet efter anden verdenskrig – er der derimod en tendens til at stræbe efter upartiskhed og objektivitet, dog uden at forfatterne ser bort fra deres nationale tilhørsforhold. Kildematerialet sigtes stadig væk gennem et nationalt farvet filter.

For at forstå det videnskabssyn og historiesyn, som er rådende i de aktuelle fremstillinger, er det relevant at sætte disse syn ind i en større videnskabs-historisk sammenhæng – både en dansk og en tysk.

VI

Den idemæssige oprindelse til 1800-tallets nationalisme skal søges hos den tyske filosof Herder. Det var hans tanker om sprogets og traditionens betydning for den nationale egenart, som blev grundlæggende i nationalismens begrebsverden. Med udgangspunkt i sproget, skikkene, traditionerne og litteraturen forklarer Herder nationalkulturens udvikling, en nationalkultur besjælet af sin egen individuelle "Volksgeist". I begyndelsen af 1800-tallet havde nationalismen ikke stor betydning. Kun i intellektuelle miljøer attraheredes folk af Herders ideer. Men napoleonskrigene skabte en solid grobund for nationalismen. Preussiske politikere begyndte at udnytte den romantiske nationalisme i deres politiske bestræbelser.

Denne udvikling afspejler sig selvfølgelig også i den tyske historieskrivning. Georg Iggers konstaterer, at tysk nationalisme uundgåeligt blev vævet tæt sammen med den tyske opfattelse af historie, hvilket igen betød, at historikere accepterede og legitimerede Bismarcks politik. For disse historikere – den såkaldte preussiske skole – blev 1871 kulminationen på den historiske udvikling.²⁷

Den preussiske skole var dybt involveret i kampen for national enhed, i konsolideringen af den tyske stat. Studiet af historien betragtedes ikke som et mål i sig, men som et middel for at opnå politiske og etiske krav, for at forsvare og legitimere nationalstaten. Statens dominans over nation og samfund blev en central doktrin i den historiske forskningsproces. Staten betragtedes som en etisk institution, hvis interesse i det lange løb stod i harmoni med frihedsbegrebet. Rankes ideal om den absolutte videnskabelige objektivitet viste sig at være en illusion, ja for mange var idealet ikke engang værd at stræbe efter.²⁸

En af de fremtrædende repræsentanter for den preussiske skole var Johann Gustav Droysen. Han mente, at nationaliteterne spillede en afgørende rolle som politiske grupper. Hans grundlæggende politiske konception var statens overlegenhed over individuelle interesser og etiske spekulationer. Bestræbelserne at oprette en nationalstat betragtede Droysen som den vigtigste drivkraft i den historiske udvikling.²⁹

I historiegenerationen efter 1870 kan man tale om en Ranke-renæssance, der forsøgte at genoplive Rankes ideal om objektivitet og "Überparteilichkeit", men uden fremgang. Traditionen fra den preussiske skole med opfattelsen af "der Machtstaat" som drivkraften i historien forblev den helt dominerende historieideologi. Statens bestræbelser for at opnå magt var ikke kun en objektiv kendsgerning, men også et mål i sig selv. Det var desuden det teoretiske og ideologiske grundlag for imperialismen. Ifølge Iggers forblev de tyske historikere lojale over for den idealistiske arv indtil nationalstatens kollaps i 1945, på trods af at det intellektuelle og sociale grundlag for denne tro næppe svarede til moderne realiteter.³⁰

Af den historiografiske udvikling i Tyskland fremgår det klart og tydeligt,

at de tyske historikere i forklaringerne af forholdet mellem dansk og tysk har fulgt tidsånden, idealerne fra deres samtid. Hvad angår videnskabssynet, var manglen på objektivitet og bestræbelserne på at forsvare tyskheden i fuld overensstemmelse med det synspunkt, at historien skulle forsvare den nationale enhed og konsolidere den tyske stat. Dette videnskabssyn var ifølge Iggers fremherskende helt op til 1945, men har også sat sine spor efter krigen. Fx kan Alexander Scharff siges at have overtaget nogle af idealerne fra den preussiske skole.

VII

Statsidealismen var selvfølgelig ikke kun et tysk fænomen. Rolf Torstendahl påpeger i sin undersøgelse af svensk historieforskning, at svenske historikere i 1800-tallet ligeledes betragtede menneskers handlen ud fra statslivets aspekt. Historikerne gjorde statslivet til moralsk norm. Politikernes ageren skulle stilles i relation til staten og fædrelandets bedste. Ifølge Torstendahl ligger grundlaget for statsbegrebets særstilling i historieskrivningen i selve den idealistiske opfattelse af historien.³¹

For nordmændene var det ligeledes vigtigt at demonstrere deres nationale identitet. I sin oversigt over norsk historieforskning understreger Ottar Dahl, at nationalromantiken kom stærkt til udtryk hos historikerne, en nationalromantik hvor kernen var forestillingen om folkeindividualitet. Historikernes opgave blev at udnytte det historiske materiale til at belyse folkets individualitet. Ud fra Norges svage position i samtiden – politisk såvel som kulturelt – blev det specielt vigtigt for norske historikere at besvare spørgsmålet om, hvorvidt nordmændene overhovedet var et selvstændigt folk.³²

I den danske historieforskning fik statsidealismen også stor indflydelse. Som det er formuleret i en dansk historiografisk undersøgelse: "Videnskabsmændene udgjorde en art organiseret arme, der til det bedste for nationen og på dens opdrag og på dens bekostning søgte at øge kundskaben."³³ I den nationalromantiske periode var det derfor ikke mindst vigtigt for danske historikere at fremhæve Slesvig-Holstens eller i hvert fald Slesvigs samhørighed med Danmark.

I sin oversigt over dansk historieskrivning sætter Ellen Jørgensen et skel ved 1840. Omkring dette år begyndte de statsidealistiske og nationalromantiske ideer at trænge frem indenfor historievitenskaben. Ellen Jørgensen peger på C F Allen, som med sin "Haandbog i Fædrelandets Historie" indledte perioden. Han gav et varmt udtryk for kærlighed til alt, hvad der var dansk, for troen på folkefrihed og nordisk broderskab. Det var kampen for danskheden, kampen for Slesvig, som først og fremmest greb Allen.³⁴

Slutningen af 1800-tallet var en brydningstid i Danmark – økonomisk, politisk og kulturelt. Videnskabssynet gennemgik også en forandring, ikke mindst indenfor historievitenskaben. Ifølge den gængse opfattelse skete et paradigme-

skifte, hvor kravet om værdineutralitet i det nye paradigme markerede et skarpt brud med fortiden.³⁵

En af de mest fremtrædende i det nye paradigme var Kristian Erslev. Han fremholdt, at i ældre tider var ethvert historieværk fuldt af domme – ikke sjældent nationale. Men i slutningen af 1800-tallet skete en forandring. Historikerne fik øjnene op for en objektiv forståelse. Som eksempel på en dansk historiker, der kunne se dybere, kunne dømme roligere og mere uhildet, nævner Erslev A. D. Jørgensen.³⁶

Aage Friis fremholdt ligeledes A D Jørgensen i denne forbindelse. Fjern fra al national fanatisme vurderede Jørgensen ifølge Friis både de fordele og de skader det danske folk i århundreder havde haft af de naturlige forbindelser til Tyskland.³⁷

Som fremgår af gennemgangen af de forskellige forklaringer af konflikterne mellem dansk og tysk, er der al anledning at sætte spørgsmålstegn ved “det nye paradigmes” tolkninger. A D Jørgensen mente angående konflikten i 1848, at danskerne havde retten på sin side, og at det var tyskerne som begyndte. I forbindelse med konflikten i 1864 anklagede han tyskerne for at have holdt såret åbent. I en nyere bibliografi over A D Jørgensen betoner Lorenz Rerup også fædrelandskærlighedens betydning for denne.³⁸

I forhold til adskillige andre historikere kan A D Jørgensen måske siges at være mere mådeholden, men der fandtes stadig en national bagage i hans forfatterskab. Paradigmeskiftet, der indtrådte i slutningen af 1800-tallet, betød ganske vist forandringer i mange henseender, fx i synet på kildematerialet. Men når det gjaldt de nationale følelser, var det gamle paradigme stadig levende. Friis og Erslevs positive holdning til A D Jørgensen er blot et belæg for, at den nationale historieskrivning accepteredes af det nye paradigme. Den senere historieskrivning bekræfter dette yderligere.

Erslev påpegede i 1920, at tyskerne fortsatte i de gamle spor med at være stærkt subjektive i fremstillingen af de nationale relationer til Danmark.³⁹ Men danskerne var ikke meget bedre. Viljen at tage sin egen nations ageren i forsvar er markant hos mange danske historikere. På trods af en gradforskkel i det nationale engagement mellem historikerne set over en tidsaksel, er det alligevel fristende at placere dem i samme nationalromantiske bås.

VIII

Historikernes nationale stillingtagen ved forklaringen på konflikterne mellem Danmark og Tyskland i det slesvigske spørgsmål og betoningen af den nationale faktor som drivkraften i historien er fuldt ud forståelig set udfra 1800-tallets videnskabssyn og historiesyn. Med forskningsprocessen skal også ses i relief af virkelighedssynet, af historikernes forhold til den nuværende og fremtidige virkelighed. Individualitet og personlige faktorer er ikke uden betydning.

Ved forklaringerne på de aktuelle konflikter har historikerne et menneskesyn, hvor det afgørende for individets ageren anses være det nationale

tilhørsforhold. De har en samfundsopfattelse, hvor ideerne anses være drivkraften i udviklingen. Ganske vist er deres virkelighedssyn forskelligt beroende på individuelle træk, beroende på politiske holdninger. Nogle har fx et virkelighedssyn med rødder i et liberalt ståsted, andre med rødder i et konservativt. I denne sammenhæng domineres forholdet til den nuværende og fremtidige virkelighed imidlertid af det nationale tilhørsforhold. Den altoverskyggende skillelinie i historieforskningen om Slesvig går ikke mellem forskellige politiske holdninger, men mellem forskellige nationale tilhørsforhold, mellem dansk og tysk. Et lignende forhold gør sig gældende ved forklaringen på konflikter mellem andre nationer.

Den tyske historiker Treitschke mente før 1870 ikke, at Tyskland kunne gøre krav på Elsass. Men efter den fransk-tyske krig anså han en annektering af både Elsass og Lothringen for berettiget. Heinrich von Sybel fremførte lignende synspunkter og fremholdt Tysklands ret til disse landsdele. Skylden for krigen lagde tyske historikere på Frankrig. Tyskland blev tvunget ind i krigen, blev nødt til at forsvare sig, hvilket i de tyske historikers øjne legitimerede en udvidelse af tysk territorium på bekostning af Frankrig.⁴⁰

Franske historikere så anderledes på sagen. Ernst Renan konstaterede, at Elsass på det racemæssige og sproglige område ganske vist var germansk, men mente ikke at sådanne etniske kriterier havde betydning for den praktiske politik. For Renan var det afgørende forhold, at befolkningen i landsdelen ikke ønskede at tilhøre Tyskland, og han mente man skulle rette sig efter befolkningens ønsker.⁴¹

Historikernes virkelighedssyn var i 1800-tallet stærkt påvirket af de nationale strømninger. Den nationale tendens i fremstillingerne kunne forudsiges ud fra et kendskab til forfatterens nationale tilhørsforhold. Og endnu i dag tillægges det nationale tilhørsforhold betydning.

Troels Fink skriver i en omfattende afhandling om udviklingen i det slesvigske spørgsmål 1918–1920 (1978): “Det har været hensigten at behandle også problemets tyske side med en vis udførlighed, men det ville dog være ønskeligt, om en tysk forsker ville lade emnet vederfares en moderne behandling.”⁴² Et naturligt spørgsmål er, hvorfor det netop skal være en *tysk* forsker, der skal behandle den tyske side av sagen. Selv om der måske ikke skal lægges for stor vægt på et sådant udsagn, så illustrerer det trods alt, at forskerens nationale tilhørsforhold stadig tilskrives en betydning i forskningsprocessen.

De tre analyseredskaber – videnskabssynet, historiesynet og virkelighedssynet – bidrager til at rette søgelyset på vigtige led i forskningsprocessen, vigtige led som har helt afgørende indflydelse på denne proces. Men det er kun frugtbart at holde dem adskilt analytisk. De er alle dele af forskningsprocessen, og forskningsprocessen må anskues som en helhed. Historieforskningen om Slesvig illustrerer i høj grad, hvordan den nationale faktor gennemsyrrer hele forskningsprocessen.

IX

Selv om også historikere i efterkrigstiden har ladet deres nationale tilhørsforhold sætte præg på fremstillingerne, har de tilsyneladende ikke været fremmede for at forsøge skildre udviklingen i nationalt neutrale termer. I hvert fald besluttede danske og tyske historikere i begyndelsen af 1950-erne i fællesskab at udarbejde en fremstilling over de historiske forhold mellem de to nationer i almindelighed og Slesvig-Holsten i særdeleshed. Hensigten var at skrive en historie uden fortidens nationalistiske fortegn. Medvirkede gjorde bl a Scharff og Fink. Det fælles udgangspunkt var en accept af befolkningens selvbestemmelsesret.⁴³

Ifølge denne fælles dansk-tyske fremstilling opstod der kamphandlinger i 1848 fordi parterne var uenige i det nationale spørgsmål, hvilket er en forklaring med begrænset rækkevidde. Heller ikke forklaringerne på konflikterne i 1864 og i 1920 er så meget mere omfattende.

Det billede af konflikterne som danske og tyske historikere kunne komme overens om indeholder ingen stillingtagen i den nationale strid. De forsøger ikke lægge skylden på den ene eller anden part i konflikten. Danskerne oplevede landsdelen som dansk, tyskerne oplevede den som tysk. Så meget mere forklares ikke. Forklaringerne kan nærmest ses som en kronologisk sammentrækning af forskellige hændelser. Perspektivet var dog stadig idealistisk. Konflikterne stod mellem to parter med forskellige nationale opfattelser, og med disse forskellige nationale opfattelser forklares konflikterne.

Selv om denne fælles dansk-tyske fremstilling er ganske kortfattet og ikke skal tilskrives for stor betydning, viser den, at det ikke er tilstrækkeligt at udelade en national stillingtagen for at kunne give en "rimelig" forklaring på konflikterne. Dertil kræves et bredere perspektiv end det nationale.

I visse af de danske og tyske afhandlinger findes ansatser til at se konflikterne i et større perspektiv, en spire til alternative tolkninger.⁴⁴ Man bliver imidlertid nødt til at lede ganske nøje efter disse perspektiver, og findes de, tilskriver forfatterne dem ikke nogen betydning. Bl a konstaterer Troels Fink, at i social henseende er modsætningerne i Sønderjylland ikke store. I stedet tilskriver han de nationale faktorer altafgørende betydning. "Det er denne folkelige modsætning, der gennem tiderne har givet Sønderjylland sit særpræg og gjort landets historie til noget for sig"⁴⁵

Fink ser ligesålidt som de øvrige nævnte forfattere nationalismen i et større perspektiv. De konstaterer, at de nationale modsætninger havde afgørende betydning, men forsøger ikke forklare, hvilke forhold der skabte nationalismen, hvori årsagen til de nationale modsætninger lå. De isolerer *et* konflikt-perspektiv – det nationale – og forklarer udviklingen med udgangspunkt i dette ene perspektiv. Valget af netop dette perspektiv er desuden ofte foretaget ud fra en stærk national følelse.

Er det imidlertid muligt at adskille de nationale ideer fra sociale forhold? Bør

man ikke opgive det snævre idealistiske udgangspunkt og i stedet anlægge et bredere perspektiv?

En historiker af den opfattelse er *Eric J. Hobsbawm*, der i sine forsøg mere generelt at forklare lignende konflikter anlægger, hvad som kan kaldes et heldhedsperspektiv.

Ifølge Hobsbawm afspejlede nationalismen mægtige kræfter, som til følge af revolutionen begyndte at gøre sig gældende i den politiske bevidsthed i 1830-erne. Social utilfredshed blandt de mindre jordbesiddere og lavadelen samt fremvæksten af en national middelklasse var de stærkeste kræfter bag nationalismen. De ledende fandtes blandt statstjenestemænd og intellektuelle. Denne uddannede klasse kanaliserede sin utilfredshed over i en national dimension. Lavadelens rolle illustrerer Hobsbawm med eksempel fra Polen og Ungarn, hvor de store jordejere samarbejdede med det udenlandske styre. Denne adel – som ikke havde penge og jord – var stor i disse lande og udgjorde oppositionen mod absolutisme, udlændinge og magnatstyre. Hobsbawm mener det var naturligt, at deres utilfredshed og bestræbelser efter mere indflydelse smeltede sammen med nationalismen.⁴⁶

Ifølge Hobsbawm lægges i det historiske kriterie for nationalisme afgørende vægt på den ledende klasse og uddannede elites kultur og institutioner. Men det ideologiske argument for nationalismen er meget anderledes og meget mere radikalt, demokratisk og revolutionært. Parolen er, at intet folk bør undertrykkes eller regeres af andre. Det som i Hobsbawms øjne således gjorde 1800-tallets bevægelser nationalistiske var, at de krævede mere eller mindre ambitiøse politiske ændringer.⁴⁷

I midten af 1800-tallet tenderede de nationale bevægelser mod at blive mere politiske efter en sentimental og folkloristisk fase. Disse bevægelser voksede, udgav aviser og anden litteratur, organiserede nationale foreninger og oprettede skoler. Aktiviteterne fik alt mere politisk karakter. Men de savnede stadig forankring i den brede befolkning. Medlemmerne rekrutteredes hovedsageligt fra borgerskabet. Den uuddannede og fattige del af befolkningen var den sidste, som engageredes i de nationale bevægelser. Arbejdere og tjenestefolk fulgte den uddannede elite.⁴⁸

Hobsbawm ser ikke bort fra de nationale faktorerets betydning, men betragter dem ikke som den centrale drivkraft i historien. Betoningen ligger på de økonomiske forhold. Menneskerne handler og agerer ud fra deres stilling i produktionen. Under specielle forhold kan social utilfredshed forvandles til nationale bevægelser.

Hvad betyder et sådant perspektiv ved forklaringen af konflikterne mellem dansk og tysk i 1848, i 1864 og i 1920?

Gottlieb Japsen tager i sin omfattende videnskabelige produktion om Slesvigs historie udgangspunkt i lignende værdiforestillinger som Hobsbawm.⁴⁹ I denne sammenhæng er to af hans arbejder relevante, dels en undersøgelse af den nationale udvikling i Åbenrå 1800–1850, og dels et kortfattet arbejde om den danske bevægelse i Nordslesvig.

I undersøgelsen af den nationale udvikling i Åbenrå afviser Japsen den romantiske opfattelse, at det var den danske folkeånd, der i årene omkring 1840 vakte til bevidsthed hos den nordslesvigske befolkning. At åndskulturen – skolen, pressen, kirken og litteraturen – havde indflydelse for dannelsen af nationaliteter anser Japsen for givet, men mener ikke den har været udslagsgivende. For Åbenrås vedkommende var borgerskabet den aktive part i byens nationale udvikling, mens småborgerskabet indtog en bevidst passiv holdning.⁵⁰

Denne tese udvikler Japsen nærmere i “Betragtninger over danske bevægelser i Nordslesvig”.

Da de nationale bevægelser voksede frem i Europa, stod den slesvigske befolkning uden historie, fordi danskerne gennem fem århundreder ikke havde haft en kulturbærende overklasse. Al øvrighed var tysk ligesom al undervisning. Da de nordslesvigske bønder i 1836 krævede afskaffelse af det tyske øvrighedsprog, var det først og fremmest et socialt krav, ikke et nationalt. Under de nordslesvigske forhold måtte bøndernes sociale rejsning ifølge Japsen nødvendigvis antage en national farve, men dette var ingenlunde tilsigtet. Bøndernes danske bevægelser var vendt mod overklassen, mod embedsmændene og deres venner, det velhavende borgerskab. Og bønderne fik tilslutning fra småborgerskabet og arbejderne, der stod i modsætningsforhold til de samme befolkningsgrupper. Japsen afviser den gængse opfattelse, at nordslesvigerne blev danske, fordi deres sjæl var dansk. Befolkningen havde lige så lidt til overs for det kongerigske, som for det slesvig-holstenske bourgeois nationalliberale programmer. Det der afgjorde problemet for dem var, at slesvig-holstenerne kastede sig i armene på den tyske enhedsbevægelse og således gjorde et brud med Danmark uundgåeligt. Japsen har tilsyneladende heller ikke behov for at forsvare den danske sag. Det danske styre i perioden 1848–1864 betegner han som et reaktionært embedsmandsstyre, der med hård hånd afbrød den frodige folkelige udvikling, et embedsmandsstyre, der forhindrede en demokratisk udvikling. Styret forgreb sig på den danske bevægelses kraftkilde. Censur og polititilsyn ramte ikke tyske modsat danske, men alle oppositionelle kræfter, der kunne true den fortsat bestående enevælde.⁵¹

Ligeledes præsenterer Japsen en ganske anderledes beskrivelse af perioden efter 1864. Han mener, at danskerne indskrænkede sig til en protestpolitik, der kun appellerede til det ældre slægtled. Forudsætningen for det danske opsving, der blev inledt i løbet af 1880'erne, søges i de indgribende forandringer, der fandt sted på det sociale og økonomiske område, og som kan betegnes som den afgørende etape på gårdmandsstændens vej henimod en fuldt borgerlig eksistens. Omlægningen af landbruget var forenet med en selvstændighedsgørelse af bønderne, uden bistand fra myndighederne eller byens borgere. Resultatet blev opbygning af et net af landbrugsorganisationer. Forbilledet var landbruget i Danmark. Den nationale kamp tilsigtede ikke blot en tilbagevenden til Danmark, men rummede tillige et forsvar for de demokratiske værdier man havde tilegnet sig.⁵²

Den danske bevægelse i sine to store perioder, før 1848 og efter 1880, gav

udtryk for tidens progressive bestræbelser, og var ikke kun en national bevægelse i snæver forstand. Japsens tese er, at den danske bevægelse i Nordslesvig udviklede sig på grundlag af landbrugets gradvise overgang til den borgerlige økonomi. Den nationale udvikling var snævert forbundet med borgerskabets voksende betydning og magt. Nationalstaten og nationalfølelsen var en følge af samfundets borgerliggørelse, og deri ser Japsen årsagen til modsætningerne i landsdelen.⁵³

Japsen udgår ligesom Hobsbawm fra et materialistisk perspektiv. Han betragter ikke den nationale faktor, som den dominerende drivkraft i historien og har ej heller behov at udpege en skyldig i den nationale strid.

Selv om Japsen ikke direkte interesserer sig for at forklare de aktuelle konflikter, så sætter han dem ind i et perspektiv, der gør dem forståelige. Han forsøger at forklare den sociale utilfredshed, og hvorfor denne forvandlede til et nationalt engagement. Japsen anlægger et bredt perspektiv, der ganske vist også indebefatter nationale faktorer, men som først og fremmest har sine rødder i en kritisk samfundsopfattelse, og ikke i et nationalt engagement. Det er et sådant helhedsperspektiv, som Hobsbawm gør sig til talsmand for.

Hobsbawm fremholder, at de sociale aspekter på menneskets eksistens ikke kan adskilles fra andre aspekter uden at blive tautologiske eller trivielle. De kan ikke adskilles fra kampen om det daglige brød, fra de strukturelle forhold. De kan ej heller adskilles fra menneskets ideer.⁵⁴

Dette helhedsperspektiv er formuleret ud fra bestemte værdiforestillinger, der bygger på en materialistisk grundsyn. Den økonomiske faktor ses som en central drivkraft i historien. Værdiforestillingerne i det nationale perspektiv bygger derimod på en idealistisk samfundsopfattelse, hvor ideerne ses som drivkraften.

Rimelige kriterier for et valg mellem forskellige værdiforestillinger gives egentlig ikke indenfor historievidenskaben. Valg af værdiforestillinger anses tilhøre en sfære udenfor det snævert faglige historievidenskabelige miljø. Oftest accepteres uforenelige forklaringer og beskrivelser, om de kan føres tilbage til forskellige værdiforestillinger. Man tager ikke stilling til, hvilken der er den "rigtigste" forklaring. Et eksempel på dette er en anmeldelse af Japsens bog om den nationale udvikling i Åbenrå, hvori det bl a hedder: "Japsen er sikkert kommet det virkelige hændelsesforløb nærmere end Lauridsen, men det vigtigste er vel, at Japsen ser det fra et helt andet hjørne end denne."⁵⁵

I visse andre videnskabstraditioner er situationen imidlertid ganske anderledes. Der har værdiforestillingerne og det normative led en status i forskningsprocessen. Fredsforskningen er et sådant eksempel. Der tager forskerne klart og tydeligt stilling mod den undertrykkelse, fattigdom og vold, som store dele af menneskeligheden udsættes for. Kenneth E Boulding påpeger i "Twelve Friendly Quarrels with Johan Galtung", at denne har forsøgt at udvikle fredsforskningen til en generel normativ videnskab, hvilket han anser er et meget vigtigt bidrag. Og det kan meget vel være således, fremholder Boulding videre, at en af de vigtigste resultater af fredsforskningsbevægelsen vil være,

at den udvikler sig til en bevægelse for normativ videnskab, som engagerer sig i alle de sygdomme, der plager vort samfund, og vil betyde en ny metodisk måde at behandle disse ting på.⁵⁶

Fredsforskernes mål er ofte at forsøge afdække forhold og strukturer i nutiden for at skabe forståelse for forandringer. Den traditionelle historikers udgangspunkt er imidlertid noget anderledes. Han eller hun kaster blikket bagud, beskæftiger sig med fortiden. Visse historikere har også den ambition at afdække forhold og strukturer, som bestemmer menneskets tilværelse. Udgangspunktet er, at kan man afdække disse forhold i fortiden, kan man også muligvis ændre dem i fremtiden. Heri ligger således en kritisk holdning til både fortid og nutid.

Adskillige af 1800-tallets historikere havde ikke den ambition at kritisk granske fortiden. Tværtimod så de det som deres opgave at forsvare staten og dens ekspansionistiske bestræbelser. I en betydelig mindre ekstrem form har denne ambition overlevet et par verdenskrige og har ved forklaringerne på konflikterne mellem dansk og tysk betydet en uvilje mod at granske sin egen stats ageren kritisk.

Ligesom for fredsforskere har normer og værdiforestillinger som tidligere påpeget også en afgørende betydning for historikernes forskningsresultater. Det bør dog understreges, at man ikke kan lade lede sig for langt af normer og værdiforestillinger uden at komme i konflikt med de regler, der nu engang må sættes for at begrænse vilkårligheden i fortolkningerne. I sine kommentarer til Galtung advarer Boulding også mod, at normer kan fungere som et filter, der fordrejer virkeligheden.⁵⁷

Værdiforestillingerne spiller en afgørende rolle ved problemformuleringen, ved valget af teorier og metoder. Når dette led i forskningsprocessen er passeret, bør det imidlertid i det fortsatte forskningsarbejde være muligt at stræbe efter objektivitet og upartiskhed dvs at undgå manipulationer af kildematerialet.

Problemformuleringen og valget af teori og metode bør derfor ses som et led i den historiske forskningsproces *indenfor* det snævert faglige miljø og ikke *udenfor*. Er sistnævnte tilfældet betyder det nemlig, at forskellige forklaringer af et historisk forløb anses lige gode, lige rigtige. Disse forklaringer kan føres tilbage til forskerens værdiforestillinger, til det personlige og individuelle, der ligger udenfor den historiske forskningsproces og derfor ikke kan diskuteres på denne forsknings vilkår. Betragtes det derimod som et valg indenfor det snævert faglige miljø – som i fredsforskningen – er det nødvendigt i selve forskningsprocessen at diskutere problemformuleringen og valg af teorier og metoder.

Analysen af forklaringerne på konflikterne mellem dansk og tysk viser, at det eneste rimelige udgangspunkt er et helhedsperspektiv, som indbefatter både økonomiske, sociale og idemæssige aspekter. Med et sådant helhedsperspektiv er det muligt at argumentere mod et nationalt konfliktperspektiv, der isolerer den nationale faktor og dermed giver et snævert billede af udviklingen.

Ligeledes kan en national stillingtagen i fremstillingerne afvises, og det bliver muligt at argumentere for behovet at granske kritisk sin egen stats handling såvel som modstanderens. Et sådant helhedsperspektiv, som bl a Hobsbawn er talsmand for, kan således ikke afvises pga de værdiforestillinger, det indeholder. Dets rimelighed eller urimelighed må diskuteres som et led i forskningsprocessen indenfor det snævert faglige miljø.

NOTER

1. *Politikens Danmarkshistorie* bind 11 Roar Skovmand: Folkestyrets Fødsel 1830–1870, København 1971 og bind 12 Vagn Dybdahl: De nye Klasser 1870–1913, København 1971.
2. Droysen & Samwer, Herzogthümer Schleswig-Holstein und das Königreich Dänemark, Hamburg 1850, s 284.
3. Droysen & Samwer s 347 ff.
4. C Paludan-Müller, Bidrag til en Kritik over Droysens og Samwers saakaldte aktmæssige Fremstilling af den danske Politik siden Aar 1806, Odense 1850.
5. Theodor Hermann og Johann Lüders, Denkwürdigkeiten zur neuesten Schleswig-Holsteinischen Geschichte, Stuttgart 1851–1853, s 4 ff.
6. Hermann og Lüders s 4 ff.
7. Heinrich von Sybel, Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I, bind III, München und Leipzig 1890, s 5 ff.
8. Karl Jansen og Karl Samwer, Schleswig-Holsteins Befreiung, Wiesbaden 1897, s 1 ff.
9. C F Allen, Det danske Sprogs Historie i Slesvig, bind II, København 1857–1858, s 602+759.
10. A D Jørgensen, Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie, København 1882, s 411 ff samt Danmarks Riges Historie 1814–1864, bind VI, København og Kristiania 1896–98, s 407 f.
11. Niels Neergaard, Under Junigrundloven, En fremstilling af det danske Folks politiske Historie fra 1848 til 1866, København 1916, s 184 ff.
12. Holger Hjelholt, Sønderjylland under Treårskrigen. Et bidrag til dets politiske historie II del, København 1959, s 296.
13. Alexander Scharff, Das Volkstums-und Grenzproblem in Historischer Sicht i: *Zur Grenzfrage Schleswig, Vier Historisch-Politische Vorräge*, Kiel 1954, s 25 ff.
14. Allen s 603 ff.
15. A D Jørgensen (1882) s 450 f.
16. von Sybel s 87 f.
17. Alexander Scharff, Schicksalsfragen schleswig-holsteinischer Geschichte i: *Akademische Schriften V*, Neumünster 1951, s 20 samt Scharff (1954) s 28.
18. Troels Fink, Rids af Sønderjyllands Historie, København 1943, s 163 ff.
19. M Mackeprang, Nordslesvig 1864–1909, København 1910, s 5+215.
20. E Daenell, Nordschleswig seit 1864 i: *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte*, Band 43 1913, s 374 ff og Daenell i *Historische Zeitschrift* 115, 1916, s 163.
21. Jens Engberg, Det slesvigske spørgsmål 1850–1853, København 1968, s 315.
22. Scharff (1954) s 30 ff.
23. Fink (1943) s 205.
24. For en diskussion af værdiforestillingernes rolle i forskningsningsprocessen se fx Sven Tägil et al *Studying Boundary Conflicts*, Lund 1978.

25. Jens Henrik Tiemroth, Erslev–Arup–Christensen. Et forsøg på strukturering af en tradition i dansk historietekrivning i det 20. århundrede, København 1978, s. 55 ff.
26. P. Lauridsen, Da Sønderjylland Vaagnede, København 1920 s. 3.
27. Georg Iggers, The German Conception of History, Middletown 1968, s. 11.
28. Iggers s. 91 + 240 ff.
29. Günter Birtsch, Die Nation als Sittliche Idee. Der Nationalstaatsbegriff in Geschichtsschreibung und politischer Gedankenwelt Johann Gustav Droysens, Köln 1964, s. 108 ff samt Iggers s. 104.
30. Iggers s. 130 + 270 f.
31. Rolf Torstendahl, Kalkkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1920, Uppsala 1964, s. 178 ff.
32. Ottar Dahl, Norsk Historieforskning i 19. og 20. århundre, Oslo 1959, s. 36 f.
33. *Skrifter fra Institut for Historie og Samfundsvidenskab nr 14*, Dansk Historievidenskabs krise. En undersøgelse af dansk historievidenskabs tradition af Hanne Eriksen m fl, s. 73.
34. Ellen Jørgensen, Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede, København 1943, s. 65 ff.
35. For en diskussion af paradigmeskiftet se fx Erling Ladewig Petersen Omkring Arup i: *Historisk Tidsskrift* bind 78 hæfte 1, 1978.
36. Kristian Erslev, Vort Slegteds Arbejde i dansk Historie, København 1922 og *Historietekrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Teori*, København 1911.
37. Aage Friis, Aaret 1864 og dansk Historietekrivning, 1923.
38. Lorenz Rerup, A D Jørgensen, København 1965, s. 53 ff.
39. Erslev (1911).
40. Heinz-Otto Sieburg, Deutschland und Frankreich in der Geschichtsschreibung des 19. Jahrhunderts 1848–1871, Wiesbaden 1958, s. 325 f.
41. Sieburg s. 338.
42. Troels Fink, Da Sønderjylland blev delt 1918–1920 bind I, Tønder 1978, s. 8.
43. *Internationales Jahrbuch für Geschichtswissenschaft* Band II, Braunschweig 1953, Zur Geschichte und Problematik der dänisch-deutschen Beziehungen.
44. Se fx i Hermann & Lüders s. 42 og i Allen s. 624.
45. Fink (1943) s. 11 f.
46. E. J Hobsbawm, Revolutionens Tidsalder, Kristianstad 1979, (originaludgave 1962), s. 177 ff.
47. E. J Hobsbawm, The Age of Capital 1848–1875, London 1975, s. 82 ff.
48. Hobsbawm (1975) s. 82 ff.
49. For en diskussion af Japsens videnskabelige produktion se National udvikling og borgerlig-gørelse af Gerda Bonderup m fl i: *Historie fysiske Samlinger*, Ny række XIII 1–2 1979, s. 80 ff.
50. Gottlieb Japsen, Den nationale udvikling i Åbenrå 1800–1850, Tønder 1961, s. 259 ff.
51. Gottlieb Japsen, Betragtninger over den danske bevægelse i Nordslævig i: *Sønderjyske Årbøger* 1973, s. 63 ff.
52. Japsen (1973) s. 63 ff.
53. Japsen (1973) s. 63 ff.
54. E. J Hobsbawm, From Social History to the History of Society: i: *Dædalus* Vol 100, 1971.

55. *Sønderjyske Årbøger* 1962, s 196. Se også Bonderup m fl.
56. Kenneth E Boulding: Twelve Friendly Quarrels with Johan Galtung s 11 ff i: *Johan Galtung: A Bibliography of his Scholarly and Popular Writings 1951–1980*.
57. Boulding s 11 ff.